

Riziková společnost a ekologická modernizace

The Risksociety and the ecological modernization, Vol. 29, No. 1, 9–11, 1995.

The idea of the Risksociety (Risikogesellschaft) was introduced to contemporary sociology by the German sociologist and ecologist Ulrich Beck in 1986. The subject of analysis is calculatable and there are hard controllable risks resulting from the scientific and technological progress. The term also functions as a relativization of welfare society. Undemocratic expansionism based on the rapid growth of innovations, of the consumer way of living and passive democracy fit very well in the general expansionist portrait of the world as that of the most developed countries. Some risks are intensely felt by the population that fails to accept these damages.

The development of the relationship to ecology ranges from ecological ignorance, various degrees of ecological modernization to the structurally functional ecologization. Different phases of the model of ecological modernization are applied. The first one is the ecological compensation of damages of environment or health and the liquidation of urgent risks. The second one is that of the innovation phase of the integrated protection of environment, e. g. professional management of risks. The climax is the third phase of preventive and systematic ecologization.

Different countries and regions are at different phases, which provokes sets of international politico-ecological conflicts which can be solved only with difficulties. All phases already betray tendencies towards sustainable development. The higher degrees are already affected by the beginning of an ecological revolution.

Humans take over responsibility not only for the fates of the following generations but also for the history of existence of the world that we are a part of. The extent of this responsibility may frighten us or, on the contrary, it may supply energy for realizing adequate forms of ecological modernization by democratic forces and institutions.

Pojem „**riziková společnost**“ (Risikogesellschaft) zavedl do sociologie r. 1986 německý sociolog a ekolog Ulrich Beck. Předmětem analýzy jsou kalkulovatelná i obtížně kontrolovatelná rizika (nebezpečí), plynoucí z vědeckotechnického pokroku. Současně plní i funkci relativizace pojmu „**společnost blahobytu**“ (Kamarýt, 1992). Nedemokratický expansionismus založený na rychlém růstu inovací, ekonomicky konzumního stylu života a pasivní demokracii dobře zapadá do celkového expansionistického obrazu nejrozvinutějších zemí světa (Koslowski, 1989; Höslle, 1991; Keller, 1993). Některá rizika obyvatelstvo pocituje intenzivně a odmítá tyto škody akceptovat.

Průmyslová společnost produkovala jak bohatství, tak rizika, ale riziková společnost znamená podle Becka **novou fázi industrialismu**, ve které je rozměr následků a nebezpečí v rozporu s institucionalizovanými kritérii a zkušenostmi z kalkulace, hodnocení a s opatřeními proti riziku, neboť atomová, ekologická, genetická a chemická nebez-

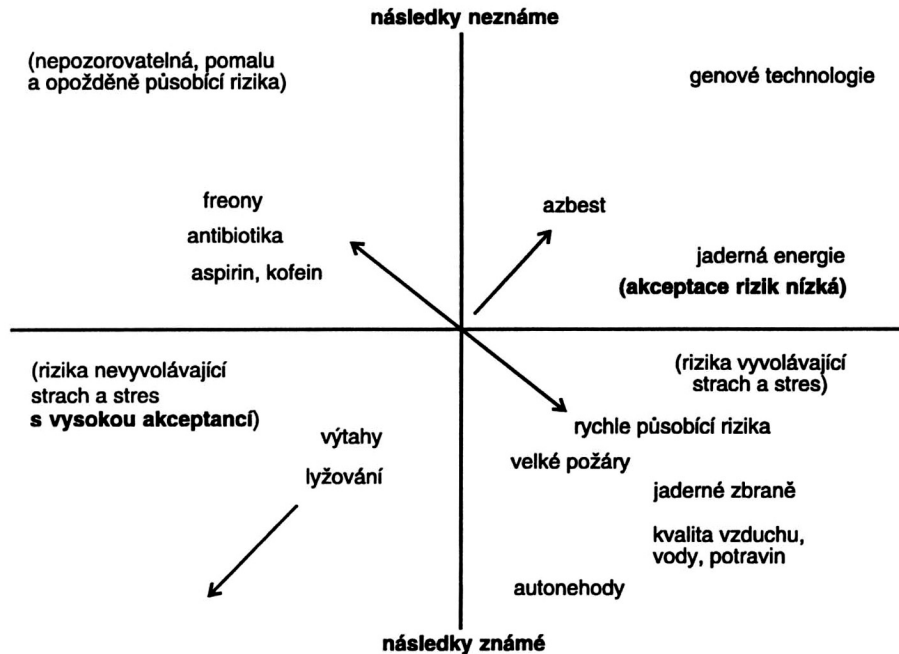
pečí nelze už ani časově, ani místně, ani sociálně ohraničit. Tím upadají instituce do brizantního rozporu. Na jedné straně garantují bezpečnost (a pokud jde o katastrofy, téměř-katastrofy apod., musí to vždy nově příslibovat), na druhé straně legalizují praktiky, které skrytě nebo otevřeně opět nastolují a upevňují katastrofální, bezstarostnou situaci.

V rizikové společnosti jsou rizika a nebezpečí externalizována, individualizována, bagatelizována a morálně pacifikována. Vyčleňují se mimo úřady a instituce na účet individuí, samotné přírody a budoucích generací. Tento proces vede k rozpornosti a konfliktnosti institucí. Modernizace a pokrok technologií vedou k rozchodu světa institucí s přirozeným světem lidí, se „společností individuí“. Rizika a nebezpečí přesahují institucionalizovaný regulační systém; výrazem toho je **ekologická krize**, ztroskotání racionality a perspektivní emancipace člověka a společnosti vůči přírodě. Tato krize je založena především na příliš strnulé institucionální struktuře industriální a postindustriální společnosti. Proto politicko-ekonomické momenty problému ži-

votního prostředí a jeho řešení získávají dnes velký politicko-mocenský a ideologický potenciál, jak pro působení tradičních politických stran, tak mezinárodních politických organizací a nových ekologických stran a hnutí.

Vedle kontrolovatelných rizik stoupají s rozvojem mo-

derních technologií i nekontrolovatelná rizika s neznámými následky. Jsou jednou z příčin environmentálních krizí a katastrof, sociálních a psychologických stresů. Sociálně psychologické výzkumy ze 70. let prokázaly, že některá rizika znamenají i novou kvalitu nebezpečí, jsou intenzivně vnímána, vyvolávají solidaritu ze strachu a **drasticky snižují**

akceptanci - přijímání rizik obyvatelstvem (viz schéma).

Výpočty rizik překračují hranice technické racionality. Avšak nikdy z nich neplyne to, co se očekává: zvýšení jejich akceptance.

Filosofie, aniž by zradila samotnou svou podstatu, nemůže zůstat indiferentní, lhostejná tváří v tvář ke stupňující se ekologické krizi a rozsáhlému pustošení pozemské přírody v druhé polovině našeho století. Hrozba kolektivní sebevraždy lidského rodu by nebyla jenom pouhou přírodní katastrofou, ale **člověkem zaviněným zločinem na veškeré živé přírodě a na absolutnu**, který by zastínil všechny hrůzy dosavadních dějin svou antropologickou a planetárně kosmickou dimenzí. Proto ekologická filosofie a ekologická etika současnosti znovu důrazně připomínají (např. Hösle, Jonas aj.) tradici evropské filosofie v tom smyslu, že **už samotná existence možnosti tohoto zločinu vrhá nové světlo jak na podstatu člověka, tak na podstatu absolutna**. To znamená, že antropologie a metafyzika nemohou dnes zůstat nedotčeny už pouhou možností této apokalypsy.

U. Beck (1990) uzavírá své analýzy takto: „*Konflikt, který vykreslí budoucnost, nebude již mezi Východem a Západem, komunismem a kapitalismem, nýbrž mezi zeměmi, re-*

giony a skupinami, které jsou na cestě k moderně a těmi, které ze zkušenosti moderny hledají, jak tento projekt sebekriticky relativizovat a reformovat. Bude to konflikt mezi dvěma modernami, které se budou přito slučitelnost šancí na přežití s lidskými právy pro všechny obyvatele Země. Učinit tento konflikt srozumitelným by mohlo být důležitým úkolem budoucí sociologie”.

Pojem „**ekologická modernizace**“ zaujímá zvláštní místo v současné mezinárodní diskusi. Je protikladný pojmu „riziková společnost“ a sahá od optimistických osvícenských vizí Země jako kultivované zahrady až po optimistické názory z počátku 80. let, které měly oživit prastarou víru v „matku Zemi“. Sem patří vedle spirituálně založených skupin amerických hnutí „New Age“ především nyní znovu aktualizovaná publikace britského badatele Jamese Lovelocka o seberegulaci života, nesoucí v názvu jméno řecké bohyně Země - Gaia.

Zde jsou kulturně pesimistické, postmoderní či antimoderní závěry vyvozované z ekologické krize zvláštním způsobem relativizovány. Odmítnuta je především teze, že tuto krizi způsobila modernizace průmyslu. O tom svědčí též současný stav diskuse o ekologické modernizaci, který se dá shrnout do **třífázového vývojového modelu** (Winter,

1989; Zimmermann a kol., 1990; Huber, 1991, 1993; Jänicke a kol., 1992; Prittwitz, 1990, 1993).

Vývoj vztahu k ekologii sahá od ekologické ignorance přes různé vývojové stupně ekologické modernizace až po strukturálně funkční ekologizaci. Uplatňují se různé fáze modelu ekologické modernizace: První je *kompensace škod na životním prostředí nebo na zdraví a likvidace akutních rizik*, která přechází do druhé - inovační fáze *integrovanej ochrany prostředí*, např. profesionálním manažmentem a vrcholí v třetí fázi - *preventivní a systematické ekologizaci* (Huber, 1993; Prittwitz, 1993).

Jednotlivé země a regiony se nacházejí v různých vývojových fázích, což vyvolává těžko řešitelné soubory mezinárodních politicko-ekologických konfliktů. Na všech fázích se už začíná projevovat tendence k **trvale udržitelnému rozvoji** (sustainable development). Na vyšších stupních se prosazuje už začínající ekologická revoluce (Brown, 1992).

Ekologická modernizace a ekologické rozdíly, transfery a jejich vyrovnávání vedou často k **absurdním situacím**. Rozdíly jsou ve fázi ekologické modernizace mezi průmyslově vyvinutějšími státy západu a severu a zaostalými krajinami východu a jihu. Nerovnoměrný hospodářský vývoj vystupuje též jako nerovnoměrný vývoj ochrany zdrojů a životního prostředí. Užitečné motivy a opatření se mění v neúžitečné a vzájemně se zcela potírající zásahy.

Jaký má např. smysl, když evropské země a USA nabrazují ublí zemním plynem, když se má spotřeba ublí v Číně s více než miliardou obyvatel zdesetinásobit. Nebo: Jaký ekologický význam má užití ruského plynu ve státech EG, když při jeho transportu poškozeným potrubím uniká více plynu, než se v EG spotřebuje. Roční spotřeba zde nyní dosahuje asi 275 mld. m³ a více než 400 mld. m³, zejména čistý metan (CH₄), uniká do atmosféry. Absurdita vynikne tím více, že podle nových zjištění mají molekuly metanu vliv na zvyšování skleníkového efektu 30 až 60-krát větší, než molekuly CO₂ vznikající při spalování fosilních paliv.

Jiným příkladem jsou dlouhodobé a prakticky zatím neřešitelné rozpory mezi Polskem a Švédskem. Polské emise způsobují ve Švédsku kyselé deště, které zničily život ve většině tamních jezer. Obdobné konflikty existují mezi Ruskem, Ukrajinou a všemi skandinávskými zeměmi. Zvláště poučný byl vývoj vztahů mezi dřívějším západním Německem a NDR. Zatímco na západě už probíhala ekologická modernizace 2. a 3. stupně (inovační a systematická, integrační a preventivní fáze), NDR, jako většina zemí sovětského bloku, životní prostředí úplně ignorovala a teprve po sjednocení Německa se dostala na úroveň první fáze ekologické modernizace. Důležitým indikátorem vztahu k životnímu prostředí jsou skládky odpadu. V NSR poklesl jejich počet z 50 000 v 70. letech na 330 skládek odpadů z domácností a 2713 ze stavebnictví. V NDR před jejím koncem ještě existovalo 1120 kontrolovaných a 10 000 divokých skládek (Huber, 1993).

Nerovnoměrný hospodářský a politický vývoj a též rozdílný stupeň ekologické modernizace vytváří dalekosáhlé disparity, které staví více vyvinuté státy před nutnost pos-

kytnout méně vyvinutým zemím z dobře motivovaných vlastních zájmů **nezištnou pomoc**. Bez ní se nástup ekologické revoluce zpomalí, nebo může být zcela ohrožena (Brown, 1992). To se též dotýká obou našich republik, kde byly léta devastovány celé oblasti, které nejsme s to obnovit jen z našich finančních zdrojů.

Lidstvo přebírá odpovědnost nejen za osudy následujících generací a stav světa v nejbližších desetiletích, ale též za dosavadní dějiny světa, jejichž jsme nedílnou součástí (Hösle, 1992). Obrovský rozměr této odpovědnosti nás může děsit, nebo naopak, dodávat energii při prosazování adekvátních forem ekologické modernizace demokratickými silami a institucemi. Netyká se to jenom podmínkou uchování a zabezpečení života. Nutnost participace na odvrácení ekologické katastrofy klade **otázky smyslu** a nově určuje vztah ekologie a filosofie. Bylo by vskutku apriori proti duchu, podstatě a smyslu filosofie vzdát se hledání pravdy o celku jsoucna a osudu člověka, v němž řešení ekologických problémů vyžaduje morální či metafyzickou revoluci (Passmore, 1974).

Literatura

- Beck, U., 1986: Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt a.M.
- Beck, U., 1990: Die Industriegesellschaft schafft sich selber ab. In Frankfurter Allgemeine Zeitung, 244, p. 35.
- Brown, L. R. a kol. (ed.), 1992: Stav světa 1992. Zpráva institutu Worldwatch o pokroku dosaženém při zajišťování trvale přijatelné společnosti. Praha.
- Hösle, V., 1991: Philosophie der ökologischen Krise. Moskauer Vorträge. München.
- Hösle, V., 1992: Praktische Philosophie in der modernen Welt. München.
- Huber, J., 1991: Unternehmen Umwelt. Frankfurt a. M.
- Huber, J., 1993: Ökologische Modernisierung. In Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 2, p. 288-304.
- Jänicke, M. a kol., 1992: Umweltentlastung durch industriellen Strukturwandel? Berlin.
- Jonas, H., 1979: Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation. Frankfurt a. M.
- Kamarýt, J., 1991: Ekologická otázka a krize metafyzického rozumu. Filosofický časopis, Praha, 6.
- Kamarýt, J., 1992: Ekologická krize a filosofie moderny a postmoderny. Etika, Brno, 1.
- Keller, J., 1993: Až na dno blahobytu (Ke společenským kořenům ekologické krize). Brno.
- Koslowski, P., 1989: Wirtschaft als Kultur. Wirtschaftskultur und Wirtschaftsethik in der Postmoderne. Wien.
- Koslowski, P., 1989: Risikogesellschaft als Grenzerfahrung der Moderne. Für eine post-moderne Kultur. In Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament, B 36, p. 14-30.
- Passmore, J., 1974: Man's Responsibility for Nature. Ecological Problems and Western Traditions. London.
- Prittwitz, V. (ed.), 1993: Umweltpolitik als Modernisierungsprozess. Opladen.
- Winter, G., 1989: Das umweltbewusste Unternehmen. München.
- Zimmermann, K. a kol., 1990: Ökologische Modernisierung der Produktion, Berlin.